

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI : 5

YIL : 1994

TÜRKİYE'DE DİNLER TARİHİ ÇALIŞMALARI VE PROF. DR. HİKMET TANYU

Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK*

Türkiye'deki Dinler Tarihi çalışmalarını 1912 yılından başlatmak gerekmektedir. Ancak bu tarihten önce el Mîlel ve'n Nihal'ın (1) özet tercümelerine, Kısas-ı Enbiya (2) ve Esatir (3) tarzı çalışmalara rastlanmaktadır. İslâm Dünyası'nda X. yüzyıldan itibaren başlayan el Mîlel ve'n Nihal (Dinler Tarihi) geleneği, XII. yüzyıldan itibaren «fetret dönemi»ne girmiştir. Bunun aksine XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Dünyası'nda «dinin menşei» tartışma konusu olmuş; «dinin menşei»ni Animizm, Naturizm, Totemizm, Atalara Prestij, Fetişizm, Sihir, Büyü vb. tekniklerde görme âdet halini almıştır. Batı'da, moda olan, gündemi oluşturan ve tartışılan bu tezler hakkında eserler yazılmıştır (4).

Bu gelişmeler ve görüşler, Batı'da Dinler Tarihi adı altında yeni bir ilim dalının doğmasına yolaçmıştır. Batı'dakine paralel olarak, II. Meşrutiyetten sonra, Türk Dünyası'nda benzeri gelişmeler olmuş ve Yüksek Öğretim ders programları arasına «Tarih-i Edyan» dersi girmiştir (5). Tarih-i Edyan (Dinler Tarihi) dersi çerçevesinde kitaplar yayınlanmaya başlamıştır (6). Bu kitapların ağırlıklı konusunu, yaşayan bazı dinlerin de konu edinilmesine rağmen, dinin menşei ile ilgili nazariyeler ve bunların tenkitleri oluşturmuştur. Bunların yanında, 1935'lerden sonra, halka

(*) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

- (1) Bkz. Şehristanî, el Mîlel ve'n Nihal, özet çev. Nuh b. Mustafa, 1070/1649.
- (2) Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya, (1874-1878), İst. 1985, (VI cilt).
- (3) Bkz. Şemseddin Samî, Esatir, İstanbul 1311.
- (4) Bkz. Mircae Eliade, Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, Çev. Mehmet Aydın, Ankara 1990, 12-58.
- (5) Bkz. (Prof) Dr. Hikmet Tanyu, «Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Tarihçesi», A.Ü.İ.F., Ankara 1961, VIII/109-111.
- (6) Bkz. Ahmed Mithat Efendi, Tarih-Edyan, İstanbul 1327; Mahmud Esad Emin b. Şeydişehri, Tarih-i Edyan Dersaadet-1330-1333; Esad, Tarih-i Edyan, Dersaadet 1336; M. Şemseddin (Günaltay), Tarih-i Edyan, Dersaadet 1338.

muhtelif dinler hakkında bilgi veren Dinler Tarihi çalışmalarına da rastlanmaktadır (7). 1949 yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan İlahiyat Fakültesi dersleri arasında Dinler Tarihine yer verilmiştir. Hilmi Ömer Budda'nın Hint Dinleri ağırlıklı eserinde, Çin ve Japon dinlerine de temas edilmiştir. Budda, bu eserinde, konulara «Türk Tarih Tezi» noktasından yaklaşmış ve Türklerle bağ kurmaya çalışmıştır. Bu çalışmayı Ömer Rıza Doğrul'un «Yeryüzündeki Dinler Tarihi» adlı eseri takibetmiştir. Doğrul'un kaynak vermeden yazdığı eser, halk tipi bir çalışmadır ve halka yeryüzünde mevcut dinler hakkında genel bilgiler sunmak amacı taşımaktadır.

Kıyas-ı Enbiya ve Esatır tarzı çalışmaları tam bir Dinler Tarihi saymak mümkün değildir. Bununla beraber bu çalışmalar, bütünlük içinde değerlendirildiğinde, Dinler Tarihi'nin konularından bir kısmına yer verilmesinden dolayı, dolaylı olarak Dinler Tarihi sahası içine dahil edilebilir ve Dinler Tarihi'nin başlangıç safhası olarak değerlendirilebilir. 1947 yılına kadar yazılan Tarih-i Edyan'lar genel muhtevalıdır; metot ve bilgi eksiklikleri bulunmaktadır (8). Bu eksiklikleri de, o günkü şartlar, bilgiler ve malzemeler muvacehesinde, normal karşılamak gerekir.

1954 yılından itibaren Dinler Tarihi, Türkiye'de daha «modern» bir anlayışa kavuşmuş görünmektedir. Bu yıldan itibaren Alman Profesör Annemarie Schimmel, Ankara İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi dersini okutmaya başlamış ve 1955 yılında, «Dinler Tarihine Giriş» ismiyle Türkçe bir eser yazmıştır. Schimmel'in Dinler Tarihine Giriş'i, İslâm hariç, hemen hemen yaşayan bütün dinler yanında, yeryüzünde mensubu kalmamış bazı milletlerin dinlerini de ihtiva etmektedir (9). Bu eserin en önemli özelliği, kitabın son kısmının «dinî terimler»e ayrılmış olmasıdır (10). Schimmel'in eserinden sonra 1960'da, Felicien Challaye'nin Dinler Tarihi adlı eseri Türkçe'ye tercüme edilmiştir (11). Bu eser de, telif olan Dinler Tarihlerinden pek farklı değildir; muhteva ve metot bakımından aynı gruba dahil etmek mümkündür. 1966 yılında Din Sosyoloğu Prof. Dr. Mehmet Taplamacıoğlu'nun Karşılaştır-

(7) Bkz. Hilmi Ömer Budda, Dinler Tarihi, İstanbul 1935; Ömer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul 1947 (2. Baskı).

(8) Bu çalışmaların eksiklikleri ve tenkitleri için bkz. Tanyu, a.g.m., A.Ü. İ.F.D., VIII/112-113, 120-123.

(9) Bkz. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara 1955.

(10) Bkz. Schimmel, 151-256.

(11) Bkz. Felicien Cahllaye, Dinler Tarihi, Çev. Samih Tiryakioğlu, İst. 1960.

malı Dinler Tarihi basılmıştır (12). Bu çalışmada, Dinler Tarihi Metodolojisi ile ilgili bilgiler yanında, Eski Arap, Amerika, Avrupa ve Asya, Mısır, Hindistan ve Çin dinleri, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm hakkında bilgiler yer almıştır. Yeryer karşılaştırmalara rastlansa da bu eseri adı ile uygun gösteren tam bir karşılaştırma saymak mümkün değildir.

Türkiye’de Dinler Tarihi çalışmaları, 1960 yılından itibaren, yeni bir boyut kazanmış; Dinler Tarihi ilmi bir disiplin hürriyetine kavuşmuş ve genel «Dinler Tarihi» anlayışından kurtulmaya doğru bir adım atılmıştır. Bu adım, Prof. Dr. Hikmet Tanyu’nun, İlahiyat Fakültesi’nde, Dinler Tarihi kürsüsüne Asistan olarak girdiği 1955 yılında başlayan Doktora çalışmasının 1959’da bitmesinden sonraya rastlamaktadır. Hikmet Tanyu, çalışma sahasını genelden özele kaydırmış ve «Türk Dinî Tarihi»ne yönelmiştir. Bu alana, yeni bir metot ve yeni bir anlayışla, «Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri» (13) konulu Doktora Tezi ile giriş yapmıştır. 1959-1960 yılında Annemarie Schilmmel’in ülkesine geri dönmesinden sonra Dinler Tarihi sahasında, ilk doktora yapan kişi olarak, Hikmet Tanyu bulunmaktadır. O, Fenomenolojik bir çalışma sayılabilecek olan, «Türkler’de Taşla İlgili İnançlar» (14) konular araştırmasını Doçentlik Tezi olarak hazırlamıştır.

Taşla ilgili inanışlardan sonra merhum Hocamız Hikmet Tanyu, ağırlığı Türkler’de Dağla İlgili İnançları oluşturan «Dinler Tarihi Araştırmaları» (15) nı yayınlamıştır. Bu eserde, «Dinler Tarihi Bakımından Türkiye’nin Durumu»da değerlendirilmiş ve Türkiye’ye yönelik misyoner faaliyetlerin tehlikesine işaret edilmiştir (16).

1973 yılında Hikmet Tanyu, Türkiye ve Türkler için tehlike olarak ortaya çıkan yeni bir sahaya elatmıştır. Bu sahada da Yahova Şahitleri’dir. Bu eser, Yahova Şahitleri’nin ne olduğunu, nasıl çalıştıklarını ve gayelerini açıklayan bir çalışmadır

(12) Bkz. Mehmet Taplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ankara 1966.

(13) Bkz. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara 1967.

(14) Bkz. Hikmet Tanyu, Türkler’de Taşla İlgili İnançlar, AÜİF. Yayınları, Ankara 1968 (İkinci baskısı, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1978).

(15) Bkz. Hikmet Tanyu, Dinler Tarihi Araştırmaları, AÜİF. Yayınları, Ankara 1973.

(16) Bkz. Tanyu, Dinler Tarihi Araştırmaları, s. 83-134.

(17). O, Yahova Şahitleri'nden sonra, Yahudiler üzerinde durmuş; Yahudilerle Türklerin münasebetlerini ve Yahudilikle ilgili bulunan akımları göstermeye çalışmıştır. Bunun için geniş muhtevalı ve biraz da «Ansiklopedik» bir çalışma sayılabilecek «Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler» isimli iki ciltlik eserini yayınlamıştır (18). Bu çalışmada kronolojik bir metot takip etmiştir. Bu eserde, Tanyu ilmi çalışmalarda zor sayılabilecek bir metodu gerçekleştirmiştir.

Merhum Hikmet Tanyu, Türk milleti için önemli olan yeni bir çalışmasını 1978 yılında bastırmıştır. Bu, Türkler'in Dinî Tarihçesi adlı eseridir (19).

Tanyu, bu eserde, genel hatlarıyla Türkler'in İslâm'dan önceki dinî tarihini ortaya koymuş; Türkler'in dininin «Şamanizm» olmadığını, Türklerde «Göktanrı İnancı» bulunduğunu savunmuştur. Ayrıca Hazar ve Gagauz Türkleri'nin inançları üzerinde durmuş; Arthur Koestler'in Hazar Türkleri'ni Yahudi göstermesini tenkid etmiş ve onun fikrini çürütmüştür. Eserin III. Bölümünde Türkler'in İslâm'ı din olarak benimsemeleri üzerinde durmuştur. Hikmet Tanyu'nun 1980 yılında yayınlanan eseri, İslâm'dan önce Türklerde «Tektanrı İnancı» bulunduğunu, Türkler'in Şamanist olmadıklarını belgelerle isbat etmeye yöneliktir (20). Tanyu'nun Türk Tarihine, Türk Kültür Tarihine, Dinler Tarihine ve ilim âlemine en büyük hizmeti: İslâm'dan önceki Türk Dinî İnancı'na dair ortaya koyduğu görüşler olmuştur. O; Abdülkadir İnan'ın kurumlaştırdığı Türklerin dinî «Şamanizm» görüşünü de; Ziya Gökalp'in «Toyunizm» görüşünü de yıkmıştır. Gerçi kendisi de 1965 yılına kadar -bu sahada henüz derinleşinceye kadar- aynı geleneği devam ettirmiştir. Ancak 1965 yılından itibaren Türkler'in dininin Şamanizm olmadığı yönünde kanaate ulaşmış ve bu kanaatini çeşitli şekillerde dile getirmiştir. Bu düşüncesini, kitap haline getirmeden önce, derslerde, çeşitli sohbetlerde konu edinmiş ve ilmi kongrelerde tebliğ olarak sunmuştur. Tezini, bu toplantılarda tartışıp, ulgunlaştırdıktan sonra yazılı hale getirmiştir (21).

(17) Bkz. Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Yahova Şahitleri, Ankara 1973.

(18) Bkz. Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler (2 cilt) İstanbul 1976 (II. Baskı 1980).

(19) Bkz. Hikmet Tanyu, Türklerin Dinî Tarihçesi, İstanbul 1978.

(20) Bkz. Hikmet Tanyu, İslâmlıktan Önce Türkler'de Tektanrı İnancı, Ankara 1980.

(21) Merhum Hikmet Tanyu'nun bu konudaki fikrî gelişimi için bkz. Abdurrahman Küçük, «İslâmiyetten Önce Türklerde Tektanrı İnancı», Boğaziçi Dergisi, Nisan 1984, Sayı : 22.

Hikmet Tanyu, millî konularda da hassasiyet gösteren bir ilim adamıdır. Ermeni meselesi konusu üzerinde de durmuş ve Ağrı Dağı'nda Nuh'un Gemisi'ni arama çalışmalarının ve «Van Tatil Köyü»nün arkasında Ermeni tezini destekleme gayretlerinin yattığını farketmiştir. Bunları ortaya koymak ve ilmi hataları belirtmek için «Nuh'un Gemisi-Ağrı Dağı-Ermeniler» (22) başlıklı eserini yazmıştır. Burada, en az iki yıl önce, Karabağ meselesini ve olacakları işlemiştir. Millî hassasiyet yanında dinî hassasiyetin de timsali Hikmet Tanyu; İslâm'ın yüceliğini, önemini ve üstünlüğünü her vesileyle vurgulamaktan geri kalmamıştır. O, İslâm'a zarar gelmemesine, yazdıklarında İslâm'a aykırı birşey bulunmamasına çok dikkat etmiş ve bu hassasiyette olamayanları da tasvip etmemiştir. Müslüman gözükererek, İslâm'ı ve dolayısıyla Türkiye'yi yıkmak, yoketmek isteyenleri açıklamaktan çekinmiş ve onların İslâm'a verdikleri verecekleri zararları ortaya koymaya çalışmıştır. Bu hassasiyetinin örneği, son eseri olan «İslâm Dininin Düşmanları ve Allah'a İnananlar» (23) dır.

Hoca, bu eserler dışında çok sayıda makale yazmıştır. Bu makalelerin konusu folklorik ve fenomenolojik muhtevallidir. Türkiye'de Ağaç ve ateşle ilgili inanışlar yanında çeşitli halk inanışlarıyla da ilgilenmiş, kongrelerde tebliğler sunmuş, makale olarak neşretmiş ve «Halk İnanışları» ile ilgili çok sayıda «Lizans Tezi» yaptırmıştır. Bu çalışmalarla, bir nevi Türkiye'nin «Dinî Coğrafyası»nı çıkarmıştır. Manevi Halk İnanışlarının tasnif ve değerlendirilmesini (24) yaparak büyük bir boşluğu doldurmuştur.

Hikmet Tanyu, Türkiye'de akademik kariyere sahip ilk Dinler Tarihi Profesörü'dür. Dinler Tarihi, sahası çok geniş olan bir ilim dalıdır. O, bu geniş sahayı yalnız başına kucaklamış; Dinler Tarihi Kürsüsü Başkanı olduğu 1968'den sonra, aldığı asistanlarla ve yanında doktora yaptırdığı «ilim aşığı» kimselerle bu yükü paylaşmıştır.

---

(22) Bkz. Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Nuh'un Gemisi -Ağrı Dağı- Ermeniler (Bütün Olayların İçyüzü), İstanbul 1989.

(23) Bkz. Prof. Dr. Hikmet Tanyu, İslâm Dininin Düşmanları ve Allah'a İnananlar, İstanbul 1989.

(24) Bkz. Hikmet Tanyu, «Dinî Folklor veya Dinî Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma» AÜİF. Dergisi, Ankara 1976, XX/123-143.

Merhum Tanyu, yanında doktora yapan ilim adamlarına çalışma konularının seçiminde yol gösterirken, Türk milletinin ve İslâm Dini'nin menfaatini ön planda tutmuş; Türk Tarihi'ne Türk Kültür Tarihi'ne ve İslâm Tarihi'ne faydasını amaç edinmiştir .O'nun yıllar önce görebildiği ve tez olarak verdiği konular, 20 yıl sonra Türkiye'nin ve hattâ dünyanın gündemi olmuştur (Gagauzlar gibi). Bundan dolayı Tanyu, Dinler Tarihi çalışmalarını, dinin menşeyini «şu veya bu» nazariyelerde görme ve bunlara saplanıp kalma alışkanlığından, bunları savunma şartlanmışlığından kurtarmış; yanlış görüşleri kibar bir üslûpla düzeltmiş ve derin araştırma yapılmasına işaret etmiştir. Dolayısıyla o, Dinler Tarihi'nin Türkiye'de şahsiyet bulmasını ve bir «disiplin» haline gelmesini sağlamıştır. Böylece bir «Ekol» olmuş ve Türkiye'de «Hikmet Tanyu Dinler Tarihi Ekolü» dönemi başlamıştır demek yanlış olmasa gerektir.

Hikmet Tanyu'nun kendisi, metot olarak, hem Fenomenolojiyi, hem Karşılaştırmayı ve hem de Deskriptif'i (nitelendirmeyi) kullanmıştır. O, her üç metodu da kullanarak eserler yazmış ve tezler yaptırmıştır. Eser verirken, metoddan çok, muhtevasına önem vermiş, ilmi dürüstlüğü düstur edinmiş ve faydayı esas almış; «yorum» ağırlıklı bir yol tutmuştur. Bunun için uzun nakillerde bulunmuş, bu alıntıları değerlendirmiş ve tenkide tabi tutmuştur. Belge niteliğine sahip alıntıları, daha sonra çalışanlara bir ışık olmuştur.

Hikmet Tanyu ile başlayan Türkiye Dinler Tarihi çalışmaları, Dinler Tarihi'ne menfi bakışı kırmış; bugün belli bir çizgiye, anlayışa kavuşmuş; ihtiyaç duyulan ve tasvip gören bir alan olmuştur. Türkiye'de Dinler Tarihi Bilim Dalı'nın bu noktaya ulaşmasında merhum Hocamız Hikmet Tanyu'nun büyük emeği, iletirli görüşlülüğü, Milli ve Manevi hassasiyeti önemli rol oynamıştır. Çünkü o aldığı asistanlarda, yanında doktora yaptırdığı adaylarda bazı vasıflar aramıştır. Bu vasıflar şöyle özetlenebilir: Oturmuş şahsiyet, hayat tecrübesi, memleket gerçeklerine vukûfiyet, Milletine ve dinine bağlılık, vatanperverlik, sağlam karakter, fedakârlık, dürüstlük ve çalışkanlık...

Bu ölçülere uygun olarak seçtiği elemanlara verdiği veya tavsiye ettiği tez konularında da aynı hassasiyetin gözetildiği görülmekte; Türk Milletine ve İslâm Dini'ne fayda esas alınmaktadır. Prof. Dr. Tanyu'nun danışmanlığında yapılan tez konularını şöyle gruplandırmak mümkündür :

1. Türk Dinî Tarihi'yle ilgili olanlar

2. İslam ve Türklerle bağlantılı bir şekilde Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer dinlerle ilgili olanlar

1. Türk Dinî Tarihi ile ilgili olarak (Prof. Dr.) Günay Tümer, dünyaca meşhur Müslüman Türk Bilgini Ebu'l Reyhan Muhammed b. Ahmed el Birünî el Havarizmi'yi (973-1051) Doktora tezi olarak hazırlamış; onun Mukayeseli Dinler Tarihi sahasındaki fikir ve görüşlerini incelemiştir. Bu çalışma, Türkiye'de Türk bilgisini konu edinen ilk çalışmadır (25). Tezin sahibi Günay Tümer, şu anda Dinler Tarihi Profesörüdür.

Şaban Kuzgun'a, Doktora tez konusu olarak, Hazar Türkleri ve onların inançları verilmiştir. Bu tez, (bazı kısımlar özetlenmiş veya çıkarılmış olarak) yayınlanmıştır (26). Şaban Kuzgun, Dinler Tarihi Profesörüdür.

Şu anda Dinler Tarihi Doçenti olan Harun Güngör'e ise Doktora Tezi olarak Gagauzların Dinî İnanışları verilmiştir. Bu tez konusu tespit edilirken, Türkiye'de Gagauzlar'la ilgili fazla döküman yoktu ve bazılarınca böyle bir tez lüzumsuzdu. Ancak Hikmet Tanyu, Gagauz Türkleri'nin Hıristiyanlık anlayışlarının diğer Hıristiyanlardan farklı olduğu, kendilerine has bir Hıristiyanlığın temsilcisi bulunduğu ve Türk Kimliklerini koruduğu kanaatindeydi. Nitekim Harun Güngör, yaptığı doktora çalışmasıyla (27) bunu ortaya koydu. Bu tespitlerin üzerinden 10 yıl geçmeden Gagauzlar dünyanın gündemini oluşturdu. Onların inançlarının diğer Hıristiyanlardan farklılığı ve Türk kültürüne bağlılıkları yılın konusu haline geldi. Bu, Hikmet Tanyu'nun ne derece ileri görüşlü ve tespitlerinde ne derece haklı olduğunun göstergesi olmuştur.

(25) Bkz. Prof. Dr. Günay Tümer, Birünî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975 (Eserin ikinci ve üçüncü baskısı yapılmıştır).

(26) Bkz. Şaban Kuzgun, Hazar ve Karay Türkleri (Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi), Ankara 1985.

(27) Bkz. Harun Güngör, Gagauzların Dinî İnanışları Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1982. (Bu çalışmanın bir kısmı, Kültür Bakanlığı yayınları arasında 1991 yılında çıkan «Gagauz Türkleri» başlıklı kitapta yer almıştır).

Turan Özdemir'e Türk Dini ile ilgili bir doktora tezi yaptırmıştır (27/1). Yine sahayla ilgili olarak, şu anda Dinler Tarihi Doçenti olan Ömer Faruk Harman, Şehristani'nin el Mîlel ve'n Nihal'ini hazırlamıştır (28).

2. İslâm ve Türklerle bağlantılı bir şekilde Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer dinlerle ilgili olarak; kendi çalışmaları dışında, bana «Babatay Sevi ve Cemaati Üzerinde Bir Araştırma» tavsiye etmişti. Bu konu, o güne kadar duymadığım ve mahiyetini bilmediğim bir konuydu. Konuyu çalışmaya başladıktan sonra, Dinler Tarihi'nin olduğu kadar Türk Tarihi'nin ve Türk Kültür Tarihi'nin önemli bir konusunun ihmal edildiğini, o güne kadar ciddi bir çalışma yapılmadığını gördüm. Bu çalışma, Tarihte «Dönme-lik» olarak bilinen bir olayın su yüzüne çıkarılması oldu. Daha sonra kitap halinde neşredildi (29).

Tanyu, Günay Tümer'e Doçentlik tezi olarak, «Hıristiyanlık ve İslâm Dinlerinde Meryem»i tavsiye etmiştir. Tümer, tezinde (30), Hıristiyanlık ve İslâm'da Hz. Meryem'i işlemiş ve onun İslâm'daki gerçek yerini ortaya koymuştur.

Tanyu Hocamız, Mehmet Aydın'a Doçentlik tezi olarak, «Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları» nı tavsiye etmiştir. Bu çalışma, 1989 yılında kitap olarak yayınlanmıştır (31). Doktorasını da Hikmet Tanyu'nun yanında yapan Mehmet Aydın, şu anda Dinler Tarihi Profesörüdür.

Hoca, Orhan Seyfi Yüçetürk'e, Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi olarak, «Hıristiyanlık'ın Esasları ve İslâmiyet ile Mukayesesi» ni vermiştir (32). Şimdi Yardımcı Doçent olan Osman Cilacı'ya «İlahî Dinlerde Dua» (33), Ahmet Usta'ya «İlahî Dinlerde Tanrı» ve Ali Galip Erdican'a «Totemizm» (32/1) konularını hazırlatmıştır.

(27/1) Bkz. Dr. Mehmet Turan Özdemir, Eski Türkler'de Şamanlıkla İlgili İnançlar Üzerine İncelemeler, Ankara 1977 (Basılmamış Doktora Tezi).

(28) Bkz. Ömer Faruk Harman, Dinler Tarihi Açısından Şehristani ve el Mîlel ve'n Nihal, (Basılmamış Doktora Tezi).

(29) Bkz. Abdurrahman Küçük, Dönmeler Tarihi, Ankara 1990.

(30) Bkz. Günay Tümer, Hıristiyanlık ve İslâm Dinlerinde Meryem, Ankara 1979 (Basılmamış).

(31) Bkz. Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Konya 1989.

(32) Bkz. Orhan Seyfi Yüçetürk, Hıristiyanlık'ın Esasları İslâmiyet ile Mukayesesi ve Hıristiyanlığa Karşı Yazılan Reddiyeler, İzmir 1969 (Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi).

(33) Bkz. Dr. Osman Cilacı, İlahî Dinlerde Dualar, Konya 1982.

Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Süreyya Şahin'e -şu anda Dinler Tarihi Yardımcı Doçentidir- 1974'lerde, Fener Patrikhanesi'ni Doktora tez konusu olarak vermiş; Rum Patrikhanesi'nin Türkler'den gördüğü müsamahayı ve buna karşı onların tutumlarının kamuoyuna yansımaları sağlamıştır (34).

Yine merhum Hocamız, en az altı asırdan beri beraber yaşadığımız Ermenilerin Kilisesi'nin ilk defa ilmi bir çalışma ile incelenmesini istemiş ve Doçentlik Tezi olarak almamı tavsiye etmiştir. Bu çalışmayla, Ermeni Meselesi'nde, Gregoryen Ermeni Kilisesi'nin yerinin belirlenmesi ve diğer Hıristiyan Kiliseleri'nden farkının ortaya konulması amaçlanmıştır (35).

Türkiye'nin ikinci Dinler Tarihi Profesörü Ekrem Sarıkçıoğlu'nun çalışmalarını da bu arada zikretmek gerekmektedir. Sarıkçıoğlu doktorasını Almanya'da yapmıştır. Ancak Hikmet Tanyu ile münasebeti ve dostluğu hem yurtdışında ve hem doktora sonrası Türkiye'ye döndüğünde devam etmiştir. Sarıkçıoğlu, «Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları»nı (36) Doçentlik tezi olarak hazırlamış ve jürisinde Hikmet Tanyu da bulunmuştur. Sarıkçıoğlu'nun Descriptif (nitelendirici) metodu kullanarak hazırladığı «Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi» (37) ilk ciddi Dinler Tarihi çalışmasıdır.

Bu arada Dinler Tarihi, Hikmet Tanyu ile direkt bağlantılı olmayan çalışmalardan da bahsetmekte fayda vardır. Hüseyin Gazi Yurdaydın - Mehmet Dağ'ın Turizm Bakanlığı için hazırladıkları Dinler Tarihi (38) bunlar arasındadır.

Hikmet Tanyu'nunengin bilgi ve tecrübesinden istifade ederek, onun yolgöstericiliğinde Türk ilim camiasına katılan talebeleri, bugün dokuz İlahiyat Fakültesi'nden sekizinde Dinler Tarihi Bilim Dalına dağılmış bulunmaktadır. Bunlar, şu anda, 5 Profesör, 2 Doçent, 2 Yardımcı Doçent, Doktorasını yapmış 4 öğretim

(32/1) Bkz. Dr. Ali Galip Erdican, Totemizmin Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1975 (Basılmamış Doktora Tezi).

(34) Bkz. Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1980.

(35) Ermeni Kilisesi Konusundaki çalışmamız kitap olarak basılmaktadır.

(36) Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları, Erzurum 1976 (Basılmamış Doçentlik Tezi).

(37) Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul 1983.

(38) Bkz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Dinler Tarihi, Ankara 1978.

görevlidir. Bu elemanlardan herbiri, ayrı ayrı konuları işlemele-
rinde veya, Hikmet Tanyu hassasiyetinde olmasa bile, danışman-
lıklarında hazırlanan tezlerin konularının seçiminde Türk Mille-
ti'nin faydasını gözetmek gayreti içerisindedir. Türkiye'de yeni
clemanlar ve yeni çalışmalarla Dinler Tarihi sahasında büyük me-
safe alınmıştır (39).

Hikmet Tanyu'nun isteyip de gerçekleştiremediği konuların
araştırılması ve tamamlanmasını, talebelerinin gerçekleştireceği
inancındayım. Bir «Ekol» ün öncüsü olan Hoca'yı rahmet ve min-
netle anıyorum.

---

(39) Prof. Dr. Hikmet Tanyu'nun emekli olduğu 1982 yılından bu tarafa ya-
pılan tezlerden bazıları şunlardır :

Dr. Mehmet Çelik, Antakya Süryani Kadim Kilisesi -Doğuşu ve Geliş-
mesi- Erzurum 1985 (Süryani Kilisesi Tarihi adıyla yayınladığı eserde
tezin bir kısmı kullanılmıştır).

Baki Adam, Dinlerde Hac İbadeti Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1989
(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Huzeyfe Sayım, Sih Dininin kurucusu Guru Nancık'ın Hayatı ve öğreti-
leri, (Y. Lisans Tezi) Kayseri 1986.

Dr. Mustafa Erdem, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da Adem, Anka-
ra 1990 (Basılmamış Doktora tezi).

A. Vahap Taştan: Orta Asya ve çevresinde Nesturi Misyonerlerin Faali-
yetleri, Yüksek Lisans Tezi Kayseri 1986.

Sabit Şimşek, Dinlerde Temizlik Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, An-
kara 1990 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Dr. Ahmet Özcan, Eski Anadolu Dinleri, Konya 1990 (Basılmamış Dok-
tora Tezi).

Dr. İbrahim Gürbüzler, İbn Hazm'a Göre Dinler ve İnanç Sistemleri,
Ankara 1990 (Doktora Tezi).

Bekir Bozdağ, İlahî Dinlerin Kutsal Kitaplarında Peygamberlik Anla-
yışı, Bursa 1991 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Dr. H. İbrahim Açmaz, İlahî Dinlerde Tufan, Kayseri 1991 (Basılmamış
Doktora Tezi).

A. Rafet Özkan, Eski Araplarda Putperestlik Doğuşu ve Ortaya Çıkış
Sebepleri, Erzurum 1991 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Dr. Halil Hayit, Kur'an-ı Kerim'de Adı Geçen Dinler, Bursa 1991 (Dok-
tora Tezi).

M. Hadi Tezokur, Yahudilikte İbadet ve İnanç Esasları, Konya 1992
(Doktora Tezi).

Ayrıca yapılmış ve yapılmakta olan çok sayıda Yüksek Lisans ve Dok-
tora Tezi bulunmaktadır. Bu tezler arasında, Yahudi Kaynaklarına Gö-
re Tora, Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Yahudilik Sanskritce Metin-
lere Göre Karma ve Tenasüh ve Karşılaştırmalı çalışmalar bulunmak-
tadır.